

<http://dx.doi.org/10.18778/7969-262-0.08>

Krzysztof KOŁODZIEJCZYK

Uniwersytet Wrocławski

POJĘCIE SZLAKU TURYSTYCZNEGO W POLSKIEJ LITERATURZE PRZEDMIOTU - PRZEGLĄD KONCEPCJI

1. Wprowadzenie

Rozwój ruchu turystycznego w Europie postępujący od 2. połowy XIX w. pociągnął za sobą, zwłaszcza na obszarach górskich, działania mające na celu ułatwienie korzystania z walorów turystycznych i zapewnienie względniego bezpieczeństwa podczas wędrówki. Jednym z najistotniejszych przejawów tego procesu było powstanie szlaków turystycznych, które z czasem stwo- rzyły mniej lub bardziej rozbudowaną i spójną sieć. Trzeba bowiem sobie uświadomić, że „pojęcie «szlaku» leży u podstaw zjawiska zwanego dziś tu- rystyką” (KOWALCZYK, DEREK 2010, s. 36). Obecnie szlaki turystyczne pow- szechnie uznawane są za jeden z najważniejszych elementów zagospodaro- wania turystycznego obszaru, niemal tak ważny jak baza noclegowa i gas- tronomiczna.

Celem autora niniejszej pracy jest przegląd koncepcji w zakresie definicji pojęcia „szlak turystyczny”, a także określenie jego relacji z pojęciem trasy turystycznej i umiejscowienie w szerszym kontekście całej bazy turystycznej. Pomimo długiej historii wyznaczania szlaków turystycznych jak dotąd za- równo środowiska naukowe, jak i turystyczne nie wypracowały jednej, uni- wersalnej ich definicji, tak w skali krajowej (polskiej), jak i międzynarodowej (w niniejszej pracy przedstawiono tylko ten pierwszy aspekt). Wszystkie

propozycje są zgodne w zakresie tego, że jest to trasa turystyczna udostępniająca pewien zbiór walorów turystycznych. Wiele różnic dotyczy jednak potrzeby oznakowania szlaku, a co za tym idzie sposobu prowadzenia turysty, a także związków szlaku ze środowiskiem przyrodniczym oraz sposobów zagospodarowania. Brak jest nawet zgody w zakresie właściwego ulokowania tego rodzaju infrastruktury w szerszym systemie zagospodarowania turystycznego. W niniejszej pracy omówiono też najważniejsze aspekty poruszane w badaniach naukowych nad szlakami turystycznymi.

2. Szlaki turystyczne jako trasy oznakowane

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze w swojej *Instrukcji znakowania szlaków turystycznych* (2007) – jedynym w Polsce formalnym akcie określającym w miarę kompleksowo sposoby znakowania szlaków, nie mającym jednak rangi prawa powszechnie obowiązującego, a odnoszącym się jedynie do działań Towarzystwa – uznaje, że szlak turystyczny to „wytyczona w terenie trasa służąca do odbywania wycieczek, oznakowana jednolitymi znakami (symbolami) i wyposażona w urządzenia informacyjne, które zapewniają bezpieczne i spokojne jej przebycie turyście o dowolnym poziomie umiejętności i doświadczenia, o każdej porze roku i w każdych warunkach pogodowych, o ile szczegółowe wymagania nie stanowią inaczej (okresowe zamykanie w przypadku niekorzystnych warunków pogodowych lub ze względów przyrodniczych na terenach chronionych)” (*Instrukcja znakowania szlaków turystycznych* 2007, s. 4). Organizacja ta stoi więc na stanowisku, że jedynie trasa właściwie oznaczona, zabezpieczona i zagospodarowana może być uznana za szlak turystyczny, przy czym często rości sobie prawo do używania tego określenia wyłącznie w stosunku do tras przez nią stworzonych i utrzymywanych (STASIAK 2006). Dodatkowo *Instrukcja znakowania szlaków turystycznych* (2007, s. 6) określa, że szlaki lądowe „powinny prowadzić istniejącymi ścieżkami i drogami o nieutwardzonej nawierzchni, a gdy zachodzi konieczność zachowania ciągłości szlaku, odcinek taki po drodze utwardzonej powinien być jak najkrótszy”, jednak szlaki rowerowe mogą już w większym stopniu wykorzystywać drogi o nawierzchni utwardzonej. Wszystkie szlaki powinny przebiegać w sposób logiczny, bez niepotrzebnego nakładania drogi. Mogą mieć różną długość – zwykle od kilkunastu

do kilkudziesięciu kilometrów, choć zdarzają się też trasy dłuższe, liczące kilka tysięcy kilometrów. Podkreśla się również, że szlaki prowadzi się przez większe zespoły leśne (parki narodowe, rezerваты, lasy w pobliżu miast i miejscowości wypoczynkowych), tereny wyjątkowo atrakcyjne, najwyższe wzniesienia regionu, a także przez tereny trudne do przebycia (np. bagna) w taki sposób, żeby „turysta mógł obejrzeć charakterystyczne dla danego regionu formy krajobrazowe, pomniki przyrody żywej i nieożywionej, zabytki sztuki i kultury materialnej, miejsca historyczne oraz ośrodki tradycyjnej kultury i sztuki ludowej” (SOSNOWSKI 1984, s. 24).

Dosyć krótką i prostą definicję przedstawił R. PAWLUSIŃSKI (2008, s. 177), według którego „szlak to wytyczona trasa turystyczna, oznakowana w terenie tablicami lub znakami informacyjnymi, łącząca atrakcyjne miejsca i obiekty pod względem widokowym, przyrodniczym i kulturowym”. Wyróżnia ją ciekawe ujęcie spornego zagadnienia potrzeby oznaczenia szlaków turystycznych. Często bowiem do efektywnego prowadzenia turysty wystarczają jedynie drogowskazy rozmieszczone na skrzyżowaniach ścieżek (jak ma to miejsce m.in. w Wielkiej Brytanii i w niektórych częściach Niemiec) lub panele informacyjne z mapami i odpowiednimi wskazówkami (co jest typowe dla części ścieżek dydaktycznych). Definicja ta, chociaż odpowiada rozumieniu szlaku przez PTTK, wydaje się więc obejmować wszystkie współcześnie istniejące rodzaje szlaków poza tzw. „szlakami wirtualnymi” (STASIAK 2006), o których szerzej niżej. Z. WERNER (2010a, s. 368) szlakiem turystycznym określa „drogę lub ścieżkę, której przebieg wyznaczają kolory i specjalne symbole”, zaś w innym miejscu tego samego podręcznika za szlaki uznaje „wytyczone, jednolicie oznakowane i o odpowiedniej szerokości trasy, zapewniające bezpieczne przejście turyście o dowolnym poziomie umiejętności” (WERNER 2010b, s. 385), co zwłaszcza w drugiej części wyraźnie nawiązuje do definicji PTTK. J. POTOCKI (2004), O. ROGALEWSKI (1977), M. ROGOWSKI (2012) i H. ŚWINICKA (1979) również podkreślają potrzebę oznakowania dróg i ścieżek za pomocą zunifikowanych znaków.

Także dla J. SEWERNIAKA (1980) szlaki turystyki pieszej (bo nimi głównie się zajmował) to drogi specjalnie wyznaczone, oznaczone i przystosowane do pełnienia funkcji turystycznych. Poza pojęciem „szlak turystyki pieszej” badacz ten wprowadza termin „szlaki piesze”, którym określa „wszystkie te odcinki, które ze względu na swoje walory turystyczne są wykorzystywane przez turystów”, natomiast szlaki piesze w miastach i ośrodkach wypoczynkowych określa „ciągami pieszymi” (SEWERNIAK 1980, s. 297). Warto jednak zwrócić uwagę na późniejszą pracę J. SEWERNIAKA (1982), w której

podaje, że „szlak turystyki pieszej stanowi uporządkowany zespół punktów, z którego oglądane jest wnętrze” (s. 31). Jest to rozumowanie bardzo bliskie współczesnemu podejściu, reprezentowanemu głównie przez J. STYPERKA (2002a) i A. MIKOS v. ROHRSCHEIDTA (2010). W związku z takim wyjaśnieniem istoty szlaku J. SEWERNIAK (1982) zaznacza, że „pożądanym odbiorem wrażeń można sterować poprzez odpowiednio dobrany bieg szlaku naprowadzający na określoną panoramę, dominanty krajobrazu” (s. 31), dzięki czemu w świadomości turysty może powstać wrażenie krajobrazu zdynamizowanego lub statycznego. Trasując szlak, należy unikać dłuższych odcinków prostych i jednostajnych podejść. Jego przebieg powinien być dostosowany do ukształtowania terenu, co ma też przełożenie na jego zagospodarowanie.

Definicję podobną do J. SEWERNIAKA (1980) podają T. LIJEWSKI, B. MIKUŁOWSKI i J. WYRZYKOWSKI (2002), wymieniając jednocześnie wymagania, jakie szlaki turystyczne powinny spełniać, oparte głównie na doświadczeniach PTTK. Według autorów muszą one zapewniać „przejrzysty sposób prowadzenia, niebudzący wątpliwości co do przebiegu trasy”, stanowiąc jednocześnie „najbardziej atrakcyjną i najdogodniejszą drogę do celu” (s. 215). Autorzy ci podkreślają ponadto, że szlak musi zapewniać bezpieczeństwo, niezależnie od warunków pogodowych, a w swoim przebiegu – zwłaszcza odnośnie punktów początkowych i końcowych – nawiązywać do przystanków różnych środków komunikacji zbiorowej¹ oraz rozmieszczenia schronisk turystycznych. *Instrukcja znakowania szlaków turystycznych* (2007) do powyższego zestawu dodaje jeszcze punkty węzłowe szlaków, inne obiekty turystyczne i łatwo dostępne miejsca koncentracji ruchu turystycznego. Według T. LIJEWSKIEGO, B. MIKUŁOWSKIEGO i J. WYRZYKOWSKIEGO (2002) główną funkcją szlaków turystycznych jest udostępnianie obszarów o wyróżniających się walorach krajoznawczych, a za jeden z najważniejszych walorów szlaków turystycznych, zwłaszcza górskich, uważana jest ich widokowość.

¹ Taki warunek stawiają też m.in. S. SOSNOWSKI (1984) i J. OTĘSKA-BUDZYN (1992), jednak w obecnych warunkach dynamicznie zmieniającej się oferty komunikacyjnej, kiedy jedne połączenia (głównie kolejowe) znikają, zaś inne (przeważnie prywatne linie obsługiwane busami) powstają, wydaje się on dość problematyczny. Często zdarza się bowiem, że szlaki zaczynają/kończą się przy przystankach obecnie nieczynnych, natomiast nie doprowadzają do miejsc związanych z nową ofertą przewozową (a trzeba pamiętać, że busy często korzystają z nietypowo zlokalizowanych przystanków). W związku z tym należy się zastanowić, czy węzły szlaków powinny być lokalizowane przy przystankach komunikacji zbiorowej, czy lepiej – w charakterystycznych punktach miejscowości np. przy kościele, urzędzie czy głównym skrzyżowaniu (KOŁODZIEJCZYK 2012).

Szlak niekoniecznie musi zapewniać jak najkrótsze połączenie, powinien natomiast pokazywać możliwie najwięcej walorów danego terenu i to z różnych miejsc (perspektyw).

3. Szlaki turystyczne bez konieczności oznakowania

Nieco odmienny pogląd od wyżej przedstawionych wyraża Z. KRUCZEK (2005), dla którego szlakiem turystycznym jest każda „trasa wytyczona w przestrzeni turystycznej na potrzeby zwiedzających (nie zawsze oznakowana), prowadząca do najbardziej atrakcyjnych miejsc (obiektów) z zachowaniem szeregu przepisów, w tym m.in. bezpieczeństwa i ochrony walorów.” Takie podejście, rezygnujące z warunku konieczności oznakowania trasy, jest reakcją na coraz liczniej powstające tzw. szlaki wirtualne (MIKOS V. ROHRSCHEIDT 2008, STASIAK 2006), w ogóle niewyznaczone w przestrzeni w postaci jednolitego ciągu turystycznego, a mające jedynie formę zestawu miejsc (punktów) sugerowanych do odwiedzenia w ramach danej podróży tematycznej. Często nie zostaje nawet określona kolejność zwiedzania, a turysta sam decyduje o sposobie i trasie przemieszczania się. Szlaki tego typu opisane są tylko na wybranych mapach turystycznych, w przewodnikach, materiałach promocyjnych lub w Internecie (w ich przebyciu coraz częściej mogą być przydatne systemy nawigacji satelitarnej), natomiast w realnej przestrzeni jedynym ich przejawem (i to nie zawsze) są tablice informacyjne przed obiektami na trasie (STASIAK 2006). Można mieć wątpliwości, czy ten rodzaj oferty można nazywać jeszcze szlakami turystycznymi. Lepsze, choć też wątpliwe, wydaje się pojęcie trasy turystycznej (STASIAK 2006; szerzej to pojęcie zostało wyjaśnione niżej), tym bardziej, że skierowana jest ona często do turystów samochodowych (trasy samochodowe), bądź tworzona jest w przestrzeni miejskiej, a w obu tych przypadkach standardowe znakowanie nie jest potrzebne lub nie jest efektywne.

Z definicją Kruczka, która nie stawia wymagania oznakowania szlaku turystycznego, zgadza się A. MIKOS V. ROHRSCHEIDT (2008, 2010), zarzucając definicji stworzonej przez PTTK nieadekwatność do współczesnych warunków – nowo powstających szlaków kulturowych, o znacznym zasięgu (często krajowym lub nawet międzynarodowym) i środkach przemieszczania się, takich jak samochód, autokar lub kolej. Uznaje on, że definicja PTTK pozostaje pod wpływem starszej literatury geograficznej i wraz z zasadami pro-

wadzenia szlaków oraz ich kategoryzacją jest ukierunkowana na tworzenie i funkcjonowanie lokalnych systemów szlaków o charakterze terenowym, koncentrujących się na terenach pozamiejskich. Argumenty te wydają się słuszne, gdyby przyjąć, że definicja zaproponowana przez PTTK ma dotyczyć ogółu szlaków. Wydaje się jednak, że w myśl autorów *Instrukcji znakowania szlaków turystycznych* (2007) ma ona obejmować tylko szlaki wyznaczone przez PTTK, do których zresztą jak najbardziej przystaje. Trasy te mają lokalny charakter, jedynie wyjątkowo przebiegają przez więcej niż jedno województwo (np. *Główny Szlak Sudecki* i *Główny Szlak Beskidzki*), a dopiero dzięki swojej mnogości tworzą system o zasięgu ogólnokrajowym. Wydaje się, że długa tradycja znakowania szlaków przez PTTK i powszechność wykorzystywania tych tras powoduje, że definicji zawartej w *Instrukcji znakowania szlaków turystycznych* (2007) nie można ignorować czy pomijać.

Szerokie ujęcie definicji szlaku turystycznego przedstawił też J. STYPEREK (2002a, s. 25), uznając, że jest to „przestrzenny ciąg turystyczny służący do linearnej penetracji rekreacyjnej inicjującej interaktywne związki pomiędzy turystą a środowiskiem geograficznym, zachodzące w strefie percepcji krajobrazu multisensorycznego.” Równocześnie podał, że szlak turystyczny to „trasa (oznakowana znakami konwencjonalnymi), stanowiąca układ poszczególnych geokomponentów wzdłuż wytyczonej linii, przeznaczona i przystosowana do uprawiania określonej formy turystyki”. Badacz ten zalicza szlaki turystyczne do tzw. linearnych systemów penetracji rekreacyjnej, włączając w tę grupę także ścieżki dydaktyczne, ścieżki zdrowia i trasy spacerowe, traktuje je więc jako coś odrębnego od typowego szlaku. Odmienne stanowisko przedstawiają jednak inni autorzy (KOWALCZYK, DEREK 2010, WERNER 2010a) oraz PTTK (*Instrukcja znakowania szlaków turystycznych* 2007), uznający je za specyficzny rodzaj szlaku pieszego. A. MIKOS V. ROHRSCHEIDT (2008, 2010) twierdzi, że definicja J. Styperka obejmuje wszystkie obecnie funkcjonujące rodzaje szlaków, gdyż pojęcie „penetracja rekreacyjna” może odnosić się zarówno do rekreacji fizycznej (wędrowki szlakami przyrodniczymi, np. piesze szlaki górskie), jak i innych aktywności podejmowanych w czasie wolnym, zwłaszcza o charakterze poznawczym (np. szlaki kulturowe). Również A. MIKOS V. ROHRSCHEIDT (2008, 2010) w odniesieniu do szlaków turystycznych używa określenia „linearne systemy penetracji turystycznej”.

Warto jednak zauważyć, że także autorzy kilku starszych definicji nie wskazywali jednoznacznie na konieczność oznakowania szlaku. O. ROGALEWSKI (1977, s. 50) definiuje szlaki turystyczne jako „odcinki dróg koło-

wych, ścieżek pieszych i narciarskich, nizinnych i górskich oraz cieków i zbiorników wodnych, które ze względu na posiadane walory turystyczne są systematycznie uczęszczane przez turystów, a więc stanowią trasy wędrówek i wybieżek turystycznych". Zaznacza, że są to w większości urządzenia turystyczne tworzone specjalnie na potrzeby ruchu turystycznego i tylko niektóre odcinki są naturalne, co stoi w pewnej sprzeczności z wytycznymi PTTK (*Instrukcja znakowania górskich szlaków turystycznych* 1986), według których szlaki powinny się wyznaczać po istniejących ciągach komunikacyjnych o nawierzchni nieutwardzonej, niewymagających „technicznego ich tyczenia lub budowy” (s. 1). Wyjątek mogą stanowić jedynie bezdroża, parki narodowe lub inne tereny specjalne. Z podobnego okresu pochodzi definicja Bara, dla którego szlakiem turystycznym jest „trwale oznaczony lub przyjęty ciąg turystyczny, przebiegający przez obszary o specjalistycznych walorach, umożliwiające uprawianie turystyki kwalifikowanej (wodnej, narciarskiej, pieszej, kolarskiej, motorowej, wysokogórskiej itp.)” (za: KOWALCZYK, DEREK 2010). Według tego autora nieoznaczone, ale popularne trasy przemieszczania się turystów także mogą być nazywane szlakami turystycznymi.

4. Szlak turystyczny a trasa turystyczna

Rozróżnienia wymagają wspomniane już kilkakrotnie dwa bliskoznaczne pojęcia: „trasa turystyczna” i „szlak turystyczny”, które powszechnie funkcjonują w literaturze turystycznej oraz naukowej i niekiedy niefortunnie są używane zamiennie. Biorąc pod uwagę przytoczone definicje szlaku turystycznego przedstawione przez PTTK (*Instrukcja znakowania szlaków turystycznych* 2007) i R. PAWLUSIŃSKIEGO (2008), różnica tkwi właśnie w oznakowaniu – szlak jest oznakowaną trasą. Uwzględniając jednak formułę współczesnych szlaków kulturowych i „szlaków wirtualnych”, które znalazły wyraz w definicji Z. KRUCZKA (2005), A. STASIAK (2006, s. 12), przedstawił nieco szersze ujęcie: „trasa turystyczna to droga wchodząca w skład ogólnej sieci transportowej, po której odbywa się ruch turystyczny pomiędzy regionami lub miejscowościami turystycznymi”, natomiast pojęcie szlaku może występować w dwóch znaczeniach: 1) „oznakowany ciąg obiektów krajoznawczych zlokalizowanych wzdłuż ogólnodostępnych dróg, po których poruszają się turyści własnymi lub publicznymi środkami lokomocji; 2) droga lub ścieżka wiodąca przez atrakcyjne turystycznie obszary, miejscowości, obiekt-

ty, przystosowana do różnych form turystyki kwalifikowanej.” Warto zwrócić uwagę, że w pierwszym ujęciu wprowadzono warunek oznakowania, zabrakło go jednak w drugim przypadku, chociaż praktyka wskazuje zupełnie odwrotną tendencję. Co ciekawe, A. MIKOS v. ROHRSCHEIDT (2010) trasami nazywa krótkie szlaki lokalne, co ma je odróżniać od pozostałych szlaków o zasięgu regionalnym lub większym.

5. Szlaki turystyczne jako element bazy turystycznej

Spośród czterech zasadniczych rodzajów bazy turystycznej (ROGALEWSKI 1977) szlaki turystyczne (jako niekubaturowy element zagospodarowania) przez różnych autorów zaliczane są bądź do bazy komunikacyjnej, bądź do bazy towarzyszącej². Przytoczeni wyżej T. LIJEWSKI, B. MIKUŁOWSKI i J. WYRZYKOWSKI (2002) uznają szlaki turystyki pieszej, bo na nich się koncentrują, za część bazy towarzyszącej, wychodząc z założenia, że udostępniają one do zwiedzania walory krajoznawcze rejonów turystycznych. Podobne przyporządkowanie podaje A. STASIAK (2007), podkreślając jednocześnie, że szlaki w dużej mierze decydują o wewnętrznej dostępności turystycznej obszaru recepcyjnego. Także w swojej wcześniejszej pracy A. STASIAK (2006) uznaje szlaki jednocześnie za część zagospodarowania turystycznego (tym razem bez określenia rodzaju), jak i element wewnętrznej dostępności komunikacyjnej. W jednym z nowszych podręczników dotyczących turystyki w ogólności (*Turystyka* 2008) szlaki są natomiast specyficzną częścią bazy komunikacyjnej, gdzie przemieszczanie nie wiąże się z wykorzystaniem jakiegokolwiek środka transportu (transport lądowy pieszy) lub wykorzystuje się środki niestandardowe (rower, narty). Podkreśla się tu, że szlaki umożliwiają turystom poruszanie się po obszarze recepcji, dając jednocześnie zarządcom możliwość sterowania ruchem turystycznym. Podobnie znakowane szlaki turystyczne klasyfikują Z. WERNER (2010a) oraz A. KOWALCZYK i M. DEREK (2010), zaliczając je do układów liniowych bazy komunikacyjnej.

² A. KOWALCZYK i M. DEREK (2010) w ogóle uznają termin „baza towarzysząca” (lub „baza uzupełniająca”) za niewłaściwy z punktu widzenia współczesnej turystyki, gdyż kryjące się pod tym pojęciem urządzenia i usługi mogą mieć niejednokrotnie większe znaczenie niż pozostałe (w domyśle podstawowe) rodzaje bazy turystycznej.

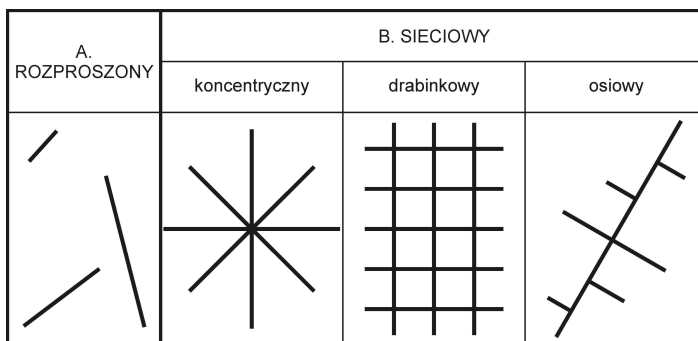
6. Szlaki turystyczne w badaniach naukowych

Szlaki turystyczne można analizować w trzech podstawowych ujęciach (tab. 1): geometrycznym, geoekologicznym i produktowym (STASIAK 2006). Pierwsze ujęcie wykorzystuje teorię grafów (WOŹNIAK 2010), uznając sieć szlaków turystycznych za układ geometryczny zbudowany z pojedynczych, powtarzających się i połączonych ze sobą elementów. Tymi elementami są (STYPEREK 2002a, 2002b): węzły wewnętrzne (punkty przecięcia się szlaków), węzły zewnętrzne (punkty początkowe i końcowe szlaków), segmenty (linearne połączenia węzłów skrajnych) oraz subsegmenty (linearne połączenia węzłów wewnętrznych). A. STASIAK (2007, s. 47) zauważa, że „z analizy sieci szlaków nie można jednak wyciągać zbyt daleko idących wniosków, gdyż jej rozwój rzadko ma charakter swobodny, przebiega bez ograniczeń (choćaby natury administracyjno-prawnej). Dzieje się tak np. na terenach pogranicza,

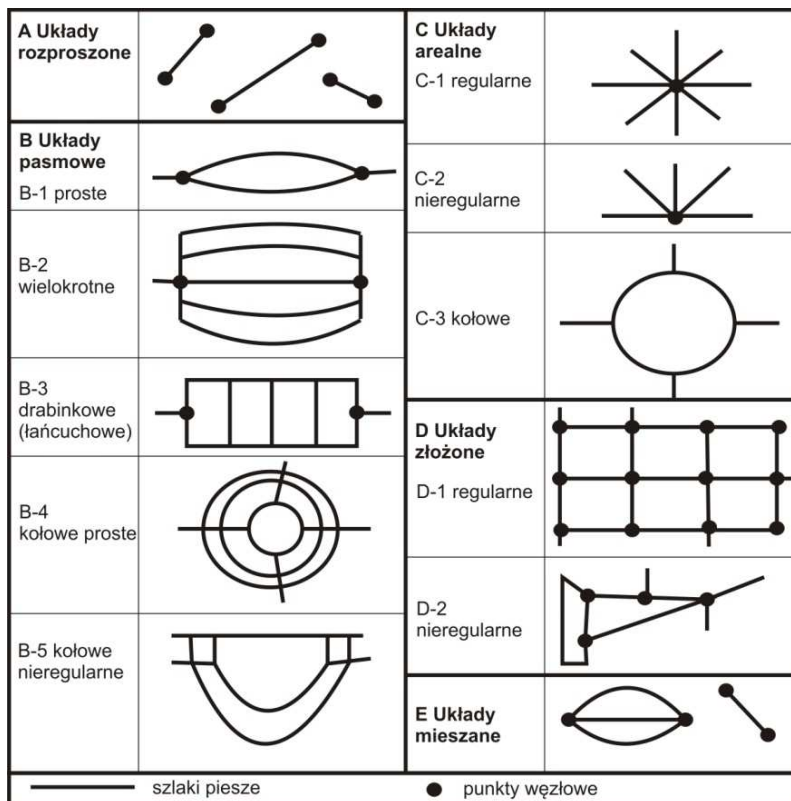
Tabela 1. Ujęcia analityczne szlaków turystycznych – przegląd literatury

Ujęcie analityczne szlaków turystycznych	Wybrane publikacje reprezentujące ujęcie (w układzie chronologicznym)
Geometryczne	J. SEWERNIAK (1980) – modele koncentracji szlaków pieszych, rys. 1 M. STAFFA (1981) – analiza rozwoju szlaków turystycznych wzdłuż granicy państwowej w Sudetach na przełomie lat 70. i 80. XX w. J. SEWERNIAK (1982) – uszczegółowienie klasyfikacji modeli koncentracji szlaków pieszych, rys. 2 B. KRAKOWIAK (1997) – analiza sieci szlaków pieszych w parkach narodowych w polskich Karpatach J. STYPEREK (2001) – analiza sieci szlaków pieszych we wszystkich polskich parkach narodowych J. STYPEREK (2002a) – obszerne ujęcie zagadnienia, m.in. przykłady modeli koncentracji szlaków według J. SEWERNIAKA (1982) J. STYPEREK (2002b) – analiza sieci szlaków pieszych w Sierakowskim Parku Krajobrazowym A. KOWALCZYK (2003) – układy przestrzenne szlaków wina K. DZIOBAN (2007) – dostępność Tatrzańskiego Parku Narodowego za pomocą szlaków pieszych
Geoekologiczne	J. STYPEREK (2002a)
Produktowe	I. BOROWIŃSKA (2004), J. KACZMAREK, A. STASIAK, B. WŁODARCZYK (2005), A. STASIAK (2006, 2007), B. PYZOCHA, G. SITKO (2009), A. MIKOS V. ROHRSCHEIDT (2010)

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 1. Podstawowe modele koncentracji szlaków turystycznych według J. SEWERNIAKA (1980)

Rys. 2. Uszczegółowiona klasyfikacja modeli koncentracji szlaków turystycznych (pieszych) według J. SEWERNIAKA (1982)

obszarach chronionych, terenach o dużej koncentracji walorów turystycznych". Ujęcie geoekologiczne zakłada, że szlak turystyczny jest systemem, w którym we wzajemnych interakcjach pozostają: turysta poruszający się wzdłuż trasy penetracji (osi systemu) oraz znajdujące się w zasięgu jego wzroku składniki przestrzeni turystycznej (walory środowiska przyrodniczego i antropogenicznego oraz elementy zagospodarowania turystycznego). Ujęcie produktowe traktuje szlak turystyczny jako specyficzny rodzaj produktu turystycznego. Składa się on z licznych miejsc lub obiektów związanych pewną nadrzędną ideą, połączonych ze sobą wytyczoną, zwykle oznakowaną trasą, oraz z różnorodnej infrastruktury turystycznej zlokalizowanej wzdłuż szlaku. Jest to więc zbiór różnych elementów podporządkowanych głównemu pomysłowi na produkt (STASIAK 2006, 2007).

7. Podsumowanie

Przedstawione w niniejszym opracowaniu definicje ujawniają bardzo różne sposoby pojmowania szlaków turystycznych. Mimo tego można jednak stwierdzić, że wszyscy autorzy zgadzają się, że „szlak turystyczny to układ liniowy istniejący w przestrzeni turystycznej” (KOWALCZYK, DEREK 2010, s. 38), a głównym polem wątpliwości jest jego wyznaczenie i oznaczenie w realnej przestrzeni, ale także miejsce w całościowym systemie zagospodarowania turystycznego. Trudności te przynajmniej częściowo wynikają z ogromnej różnorodności szlaków, z ich zasięgu terytorialnego, stopnia organizacji oraz ze sposobów wyznaczenia w terenie i prowadzenia turystów – od znakowanych szlaków pieszych PTTK, przez szlaki rowerowe, o rzadziej rozmieszczonych symbolach, i ścieżki dydaktyczne, po szlaki kulturowe i trasy wirtualne właściwie w ogóle pozbawione oznakowania. Te bardzo zmienne charakterystyki powodują, że definicja tworzona na potrzeby jednej grupy szlaków może nie przystawać do innej. Niemniej ze względu na powszechność w Polsce – zarówno pod względem ich ogólnej długości, jak i liczby użytkowników – nie można umniejszać roli szlaków tworzonych zgodnie ze standardami PTTK i zaproponowanej przez tę organizację definicji, choć bezsporne jest to, że jej treść nie odpowiada wszystkim współcześnie tworzonym trasom, zwłaszcza szlakom kulturowym. Upraszczając, definicje szlaków turystycznych można podzielić na dwie grupy, gdzie czynnikiem

rozdzielenia jest konieczność ich oznaczenia. Warto przy tym zauważyć, że chociaż szlaki pozbawione symbolów prowadzących turystę i trasy wirtualne powstają dopiero od maksymalnie kilkunastu lat, to definicje, które nie stawiały takiego warunku, były proponowane już od lat 70. XX w., co pokazuje, że obecnie prowadzona dyskusja wcale nie jest nowa.

Problemy terminologiczne ujawniają, że w polskiej literaturze geografii turystyki zagadnienie szlaków turystycznych nie zostało jeszcze dogłębnie zbadane. Dotyczy to nie tylko samej definicji, ale także zasad trasowania i zagospodarowania szlaków oraz ich relacji ze środowiskiem przyrodniczym. Często szlakami naukowcy zajmują się niejako przy okazji badania atrakcyjności i infrastruktury turystycznej obszarów, czego wyrazem są też niektóre z pozycji cytowanych w niniejszej pracy. Wielu autorów ogranicza się do odnotowania faktu istnienia szlaków, ewentualnie przedstawia ich przebieg lub długość, zaś rzadko rozpatruje efektywność udostępniania przez nie walorów turystycznych, natężenie ruchu turystycznego czy środowiskowe skutki ich istnienia. W ostatnich latach zauważalna jest jednak coraz większa liczba pogłębionych analiz dotyczących w szczególności szlaków i tras turystycznych, wśród których dominują trzy ujęcia: geometryczne, geoekologiczne i produktowe, z których najmniej popularne wydaje się to drugie. Różne podejścia badawcze są jednak kolejnym potwierdzeniem różnorodności samych szlaków turystycznych.

BIBLIOGRAFIA

- BOROWIŃSKA I., 2004, *Szlak Romański jako przykład produktu turystycznego województwa łódzkiego*, „Turystyka i Hotelarstwo” 6, s. 115–137.
- DZIOBAN K., 2007, *Analiza sieci szlaków turystycznych w Tatrzańskim Parku Narodowym*, [w:] J. Pociask-Karteczka, A. Matuszyk, P. Skawiński (red.), *Stan i perspektywy rozwoju turystyki w Tatrzańskim Parku Narodowym*, Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie, Tatrzański Park Narodowy, Kraków–Zakopane, s. 191–197.
- Instrukcja znakowania górskich szlaków turystycznych*, 1986, Komisja Turystyki Górskiej Zarządu Głównego PTTK, Kraków, mps.
- Instrukcja znakowania szlaków turystycznych*, 2007, Zarząd Główny PTTK, Warszawa.
- KACZMAREK J., STASIAK A., WŁODARCZYK B., 2005, *Produkt turystyczny. Pomysł – organizacja – zarządzanie*, PWE, Warszawa.
- KOŁODZIEJCZYK K., 2012, *Dostępność komunikacyjna szlaków turystycznych w Sudetach i na Przedgórzach Sudeckim*, „Transport Miejski i Regionalny” 3, s. 38–43.
- KOWALCZYK A., 2003, *Szlaki wina – nowa forma aktywizacji turystycznej obszarów wiejskich*, „Prace i Studia Geograficzne” 32, s. 69–98.
- KOWALCZYK A., DEREK M., 2010, *Zagospodarowanie turystyczne*, PWN, Warszawa.

- KRAKOWIAK B., 1997, *Zagospodarowanie turystyczne karpackich parków narodowych*, „Turyzm” 7, 2, s. 25–44.
- KRUCZEK Z., 2005, *Polska. Geografia atrakcji turystycznych*, Proksenia, Kraków.
- KUREK W. (red.), 2008, *Turystyka*, PWN, Warszawa.
- LIJEWSKI T., MIKUŁOWSKI B., WYRZYKOWSKI J., 2002, *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa.
- MIKOS VON ROHRSCHEIDT A., 2008, *Kulturowe szlaki turystyczne – próba klasyfikacji oraz postulaty w zakresie ich tworzenia i funkcjonowania*, „Turystyka Kulturowa” 2, s. 17–31.
- MIKOS VON ROHRSCHEIDT A., 2010, *Regionalne szlaki tematyczne. Idea, potencjał, organizacja*, Proksenia, Kraków.
- OTĘSKA-BUDZYN J., 1992, *Funkcje obszarów i obiektów chronionych w popularyzacji i dydaktyce nauk o Ziemi*, „Ochrona Przyrody” 50, 1, s. 151–164.
- PAWLUSIŃSKI R., 2008, *Transport w turystyce*, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, PWN, Warszawa, s. 164–177.
- POTOCKI J., 2004, *Rozwój zagospodarowania turystycznego Sudetów od połowy XIX w. do II wojny światowej*, Wyd. Turystyczne Plan, Jelenia Góra.
- PYZOCHA B., SITKO G., 2009, *Dokumentacja wzorcowej ścieżki kulturalno-przyrodniczej, łączącej elementy przyrodnicze wraz z lokalną kulturą, tradycją. Metodologia*, Fundacja Bieszczadzka, Ustrzyki Dolne.
- ROGALEWSKI O., 1977, *Zagospodarowanie turystyczne*, WSiP, Warszawa.
- ROGOWSKI M., 2012, *Atrakcyjność turystyczna szlaków pieszych – metoda oceny*, [w:] B. Włodarczyk (red.), *Turystyka – moda na sukces*, ser. „Warsztaty z Geografii Turyzmu” 2, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 221–234.
- SEWERNIAK J., 1980, *Środowisko geograficzne a projektowanie szlaków turystyki pieszej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki” 7, 8, s. 294–338.
- SEWERNIAK J., 1982, *Problematyka zagospodarowania programowo-przestrzennego szlaków turystyki pieszej*, „Problemy Turystyki” 4, 18, s. 30–54.
- SOSNOWSKI S., 1984, *Vademecum turysty pieszego*, Wyd. PTTK Kraj, Warszawa.
- STAFFA M., 1981, *Zagospodarowanie terenów przygranicznych dla potrzeb turystyki górskiej w Sudetach*, „Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego w Jeleniej Górze” 21, s. 305–317.
- STASIAK A., 2006, *Produkt turystyczny – szlak*, „Turystyka i Hotelarstwo” 10, s. 9–40.
- STASIAK A., 2007, *Szlaki turystyczne – zagospodarowanie, atrakcja czy produkt turystyczny?*, [w:] P. Kuleczka (red.), *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna*, Zarząd Główny PTTK, Warszawa, s. 45–53.
- STYPEREK J., 2001, *Pieszne szlaki turystyczne w polskich parkach narodowych*, „Turyzm” 11, 1, s. 25–37.
- STYPEREK J., 2002a, *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*, Wyd. Naukowe Bogucki, Poznań.
- STYPEREK J., 2002b, *Dostępność i spójność penetracyjna obszarów chronionych*, [w:] J. Partyka (red.), *Użytkowanie turystyczne parków narodowych. Ruch turystyczny – konflikty – zagrożenia*, Instytut Ochrony Przyrody, Polska Akademia Nauk, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, s. 51–62.
- ŚWINICKA H., 1979, *Modele zagospodarowania turystycznego pojezierza (na przykładzie woj. koszalińskiego)*, „Miasto” 29, 4, s. 16–19.
- WERNER Z., 2010a, *Zagospodarowanie turystyczne*, [w:] J. Wyrzykowski, J. Marak (red.), *Turystyka w ujęciu interdyscyplinarnym*, Wyższa Szkoła Handlowa, Wrocław, s. 346–371.
- WERNER Z., 2010b, *Wykorzystanie i zagospodarowanie turystyczne różnych typów środowiska geograficznego*, [w:] J. Wyrzykowski, J. Marak (red.), *Turystyka w ujęciu interdyscyplinarnym*, Wyższa Szkoła Handlowa, Wrocław, s. 371–410.
- WOŹNIAK A., 2010, *Grafy i sieci w technikach decyzyjnych*, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, Polska Akademia Nauk, Kraków.

THE TERM OF A TOURIST TRAIL IN POLISH SCIENTIFIC LITERATURE – REVIEW OF CONCEPTS

Key words: tourist trails, definition, marking, tourist infrastructure

Summary

Although regular tourist trails occurred in the 2nd half of the 19th century and nowadays they are one of the most important elements of tourist infrastructure, there is no universally approved definition of a tourist trail, both in Polish and international scale. When considering the Polish scientific contribution to the subject the main matter of argument is the marking. This is connected with the creation of so called cultural and virtual routes which – contrary to hitherto existing trails marked by the Polish Tourist and Sightseeing Society – have no symbols leading the tourist. Other difficult features are: the position of tourist trails within the whole system of tourist infrastructure and the relation between organized tourist routes and general tourist itineraries. All the terminological problems demonstrate that the issue of tourist trails has not been deeply examined by the Polish geography of tourism.